

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Одеська юридична академія»

На правах рукопису

УДК 347.1

БАСАЙ ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ

**ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) ЦИВІЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Науковий консультант

Харитонов Євген Олегович

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент НАПрН України

Одеса – 2014

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. При регулюванні цивільних відносин важливе значення надається засадам (принципам) цивільного законодавства, тобто тим вимогам, які висуваються до практичного забезпечення правового становища учасників цивільних відносин. Значення засад (принципів) цивільного законодавства полягає у тому, що саме вони впливають на зміст цивільно-правових норм, а також використовуються при усуненні прогалин в праві і застосуванні норми за аналогією права, що важливо для цивільного права внаслідок його динамічності і схильності змінам в економічній і соціальній дійсності.

Важко переоцінити важливість прийняття нового Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), що містить основні положення правового регулювання економічних відносин, забезпечує створення єдиної збалансованої системи цивільного законодавства. Стаття 1 ЦК України визначає коло суспільних відносин, які регулюються цивільним законодавством. У науці цивільного права встановлено, що воно регулює майнові відносини і пов'язані з ними особисті немайнові відносини, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, а також особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими відносинами, оскільки інше не впливає із сутності цих відносин. При цьому не має значення склад учасників цих відносин.

Особливе значення для правового регулювання цивільних відносин у відповідності зі світовими стандартами має закріплення у ст. 3 ЦК України основних засад цивільного законодавства. Під ними розуміється система принципів, що визначають і регламентують цивільні відносини. До них віднесені принципи: неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом, свободи договорів, свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом, судового захисту цивільного права та інтересу, справедливості, добросовісності та розумності.

Сама ідеологія приватного права виведена в ЦК України на сучасний рівень: так само, як в передових цивільно-правових документах, властива цивільно-правовому регулюванню свобода, самостійність і незалежність учасників економічних відносин напряду зв'язуються з основними правами і свободами людини.

Крім того, деякі загальні положення, які претендують на визнання їх принципами цивільного права, виводяться із змісту інших норм ЦК України. Важливим пізнавальним та прикладним завданням є виявлення їх переліку та змісту. Інші принципи цивільного права існують на рівні правових ідей, які ще не знайшли свого закріплення серед засад цивільного законодавства, але значно впливають на регулювання цивільно-правових відносин.

Принципи права виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові ідеї, що становлять основу

правових поглядів суспільства. Питання про принципи права як такого і галузеві принципи права, зокрема, завжди привертали увагу дослідників і залишались актуальними. До цього питання звертались як дореволюційні цивілісти, так і відомі радянські вчені, воно продовжує бути предметом дискусій і сьогодні.

Значення принципів кожної галузі права, в тому числі цивільного права, зумовлюється тим, що вони відбивають суть, характер та основні риси цієї галузі. В даний час це питання набуває особливої актуальності, оскільки вивчення генезису цивільно-правових інститутів та принципів, які вплинули на процес їх формування і становлення, має важливе значення саме у контексті визначення напрямків правотворчості національного права України, яке на сьогодні реформується, а створення досконалого законодавства є неможливим без опори на минуле українського права, на його досягнення і невдачі.

Цивілістами та представниками інших галузей права запропоновано багато визначень поняття «принцип», рідше досліджуються ними поняття «загальні засади законодавства», оскільки воно з'явилося із новими нормативно-правовими актами, що прийняті останніми роками в Україні.

Історичні, політичні, економічні умови, що змінюються, диктують нові підходи до вивчення принципів права, вченими пропонуються нові дефініції, класифікації, наводяться різні переліки принципів та загальних засад законодавства. Ці питання розглядали багато учених. Інтерес до дослідження цієї категорії з часом не вичерпується, оскільки принципи є засадничими началами, що визначають зміст норм галузі права, її місце, роль і призначення в системі права.

Останнім часом у юридичній літературі все частіше підіймаються питання співвідношення понять «засади цивільного законодавства», «принципи цивільного права», «ідеї права». Проблема співвідношення цих категорій має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки від того, у якому ступені те чи інше поняття конкретизує природну сутність права, залежить їхнє застосування у правозастосовчій практиці, що також обумовлює актуальність проведення спеціального дослідження засад (принципів) цивільного законодавства на рівні докторської дисертації. Крім того, категорії «принципи цивільного права» та «засади цивільного законодавства» є найважливішими засобами створення теорії цивільного права, що здатна служити її методологічною основою. Тому дослідження цієї категорії є надзвичайно актуальною темою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права на 2006-2010 роки за темою «Традиції та новації у сучасному цивільному праві України» на 2006-2010 роки як складової плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006-2010 роки (державний

реєстраційний номер 0106U004970), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення, постановка та вирішення фундаментальних теоретичних проблем загальних засад (принципів) цивільного законодавства України, а також визначення перспектив вдосконалення засад цивільного законодавства України для гармонізації та поліпшення правового регулювання цивільних відносин.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання:

- встановити стан та перспективи розвитку вчення про принципи цивільного права та основні засади цивільного законодавства;
- визначити поняття, ознаки та функції принципів цивільного права;
- здійснити класифікацію принципів цивільного права;
- проаналізувати правозастосовне значення принципів цивільного права;
- визначити сутність загальних засад цивільного законодавства;
- встановити співвідношення загальних засад цивільного законодавства з принципами цивільного права;
- визначити систему загальних засад цивільного законодавства та інших принципів, які містяться у цивільному законодавстві;
- проаналізувати зміст основних засад цивільного законодавства.

Об'єктом дослідження є теоретичні та практичні проблеми концепції загальних засад (принципів) цивільного законодавства України.

Предметом дисертаційного дослідження є загальні засади (принципи) цивільного законодавства України.

Методи дослідження. У процесі аналізу проблем, які входять до предмету дисертаційного дослідження, було використано загальнонаукові та приватно-наукові методи наукового пізнання. При дослідженні загальних положень про засади (принципи) цивільного законодавства було використано діалектичний метод пізнання правової дійсності (підрозділи 2.1., 3.1).

Використання методу системно-структурного аналізу дозволило здійснити класифікацію принципів цивільного права, співвіднести загальні засади цивільного законодавства з принципами цивільного права, визначити систему загальних засад цивільного законодавства та інших принципів, які містяться у цивільному законодавстві (підрозділи 2.3., 3.1, 3.2). Структурно-функціональний метод дозволив розглянути під відповідним кутом зору види принципів цивільного права, з'ясувати їх ознаки та функціональне призначення (підрозділи 2.2, 2.3).

За допомогою формально-логічного методу було досліджено законодавство щодо загальних засад, практика його застосування, також

вказаний метод використовувався для формулювання логічно правильних висновків та пропозицій щодо визначення поняття принципів цивільного права та засад цивільного законодавства (підрозділи 3.1, 4.1.- 4.6). Результати догматичного (логічного) аналізу використані при формулюванні висновків і пропозицій у дисертації з урахуванням вимог відносно визначеності, несуперечливості, послідовності й обґрунтованості суджень в межах загальнотеоретичних і цивільно-правових конструкцій.

Метод порівняльного аналізу застосовувався для виявлення особливостей засад (принципів) цивільного законодавства на різних етапах їхнього розвитку, а також для порівняння понять «засади цивільного законодавства», «принципи цивільного права», «ідеї права» тощо (підрозділи 2.1, 3.1). Історичний метод використано для встановлення закономірностей і тенденцій розвитку засад (принципів) цивільного законодавства (підрозділи 2.1, 2.3).

Метод конкретних соціологічних досліджень використовувався при дослідженні судової практики та виявленні правозастосовчого значення засад (принципів) цивільного законодавства (підрозділ 2.4).

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки спираються на норми Конституції України, актів цивільного та господарського законодавства України, а також актів цивільного законодавства зарубіжних країн. Інформаційну та емпіричну основу дослідження також становлять матеріали практики загальних та господарських судів України, довідкові видання.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження є праці таких вітчизняних та зарубіжних романистів, цивілістів, фахівців інших галузей правової науки як: М.М. Агарков, С.С. Алексєєв, Ч.Н. Азімов, Н.П. Асланян, М.Й. Байтин, С. В. Бервено, С.М. Братусь, Є.В. Васьковський, Ю.С. Гамбаров, Н. Ю. Голубєва, В.П. Грибанов, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, Ю.О. Заїка, Р. фон Єринг, Т.І. Ілларіонова, О.С. Йоффе, Ю.Х. Калмиков, І.С. Канзафарова, Т.С. Ківалова, О.Г. Комісарова, О. О. Красавчиков, Н.С. Кузнєцова, О.А. Кузнєцова, О.А. Лукашева, В.В. Луць, М.С. Малєїн, Р.А. Майданик, Д.І. Мейєр, І.Б. Новицький, О.А. Підпригора, К.П. Побєдоносцев, С.О. Погрібний, Й.О. Покровський, О.О. Потапова, В.В. Рясенцев, Г.О. Свердлик, В.І. Синайський, М.О. Стефанчук, Є.О. Суханов, Ю.К. Толстой, Т.І. Фулей, Р.Й. Халфіна, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич, Р. Б. Шишка, Л.С. Явич, К.К. Яічков, В.Ф. Яковлєв та ін.

Вивчення праць зазначених науковців дозволило встановити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та дослідити питання, що постали на сучасному етапі реформування теорії цивільного права, та визначити шляхи їх вирішення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням загальних засад (принципів) цивільного законодавства України. У дисертації вирішено важливу наукову проблему - сформовано основи цивілістичної теорії про

засади цивільного законодавства України, що дало можливість створити обґрунтовану систему засад (принципів) цивільного законодавства України.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну та теоретичне і практичне значення:

вперше:

обґрунтовано, що принципами цивільного права є конкретизовані правосвідомістю засадничі положення цивільного права, які відображають об'єктивні закономірності розвитку та потреби суспільства, що існують у декількох площинах: по-перше у вигляді правових ідей; по-друге, у вигляді нормативно закріплених принципів цивільного права та відповідно до яких здійснюється правове регулювання цивільних відносин;

обґрунтовано три рівні буття принципів цивільного права: по-перше, ті, які знайшли закріплення у ст. 3 ЦК України; по-друге, ті, які виводяться із змісту інших норм ЦК України; по-третє, ті, які існують на рівні правових ідей, виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові положення, що становлять основу правових поглядів суспільства, та ще не знайшли свого закріплення в позитивному праві;

розмежовано поняття принципів цивільного права, які існують у трьох названих вище формах, та поняття принципів цивільного законодавства як сукупності загальних засад цивільного законодавства і інших закріплених у ньому принципів;

обґрунтовано, що до групи принципів цивільного права, «які виводяться із змісту інших норм ЦК України» відносяться: юридична рівність, принцип вільного волевиявлення чи принцип диспозитивності (ч. 1 ст. 1 ЦК України), принцип недопустимості односторонньої відмови від зобов'язання (ст.ст. 525, 629, 651 ЦК України); принцип здійснення цивільних прав відповідно до моральних засад суспільства (ч. 4 ст. 13 ЦК України), належного виконання зобов'язання (ст. 526 ЦК України), реального виконання (ч. 1 ст. 622 ЦК України), економічності виконання зобов'язання (ст.ст. 666, 845 ЦК України);

доведено, що дослідження принципів цивільного права має одночасно ґрунтуватися і на доктринальному, і на позитивістському підході, оскільки при доктринальному підході до розгляду питання про принципи цивільного права неминучим є розмаїття поглядів науковців з цього приводу, тому позитивістський підхід необхідний з точки зору практичного застосування принципів цивільного права (правозастосовувачі не можуть залежати від розмаїття думок науковців та переконливості їх аргументації щодо принципів цивільного права);

обґрунтовано, що деякі функції принципів цивільного права (їх пряма дія, застосування при аналогії права та при тлумаченні законодавства чи договорів) є характерними для такого їх різновиду як загальні засади цивільного законодавства, а також для тих принципів права, які опосередковано закріплені у законодавстві. Для принципів ж цивільного

права, які ще не відображені у законодавстві, таке їх застосування неможливе;

обґрунтовано, що співвідношення понять «ідеї права», «принципи права» та «засади законодавства» зводиться до наступного: кожен принцип права є конкретизованою ідеєю, проте, не кожна правова ідея конкретизується у правовому принципі, так само і засади цивільного законодавства є відображенням принципів цивільного права, проте, не кожен принцип цивільного права фіксується законодавцем серед засад цивільного законодавства. При цьому цілком допустима взаємозаміна понять «принципи цивільного права» та «засади цивільного права», оскільки у даному випадку йдеться про використання синонімічних понять для позначення однієї правової категорії;

обґрунтовано, що під загальними засадами цивільного законодавства як правовою категорією треба розуміти фундаментальні засадничі положення, в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цивільного права (законодавства), та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу векторну спрямованість законодавчого регулювання цивільних правовідносин;

доведено, що загальні засади цивільного законодавства можуть бути поділені на галузеві, які розповсюджуються своєю дією на всі цивільні відносини: по-перше, неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, судовий захист цивільного права та інтересу, свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, справедливість, добросовісність та розумність; по-друге, інші засади, наприклад, засадою регулювання права власності є неприпустимість позбавлення права власності, засадою регулювання договірних зобов'язальних відносин є принцип свободи договору;

удосконалено:

тезу про те, що принципи цивільного права не завжди закріплені позитивним правом, а можуть існувати на рівні правових ідей, які ще не знайшли свого закріплення серед загальних засад і інших принципів цивільного законодавства, але значно впливають на регулювання цивільно-правових відносин. Нормативізм у розгляді принципів цивільного права значно звужує потенціал та значення такої категорії як «принципи цивільного права», оскільки право не тотожне законодавству, а тому принципи права не можуть розглядатися тільки у руслі принципів законодавства;

перелік функцій принципів цивільного права, а саме, вони: 1) виконують системоформуючу функцію при формуванні системи цивільного права і системи цивільного законодавства, забезпечуючи єдність усіх норм галузі цивільного права для її ефективного функціонування і досягнення цілей цивільно-правового регулювання; 2) визначають основні напрямки при розробці та коректуванні нормативно-правових актів («нормотворююча» функція); 3) є нормами прямої дії (у випадку закріплення їх у вигляді

загальних засад законодавства чи виведенні з інших норм ЦК України); 4) використовуються при застосуванні аналогії права (у випадку закріплення їх у вигляді загальних засад законодавства чи виведенні з інших норм ЦК України); 5) мають прийматися до уваги при тлумаченні, тобто з'ясуванні дійсного змісту норм права або належного змісту умов договору (ч. 1 ст. 637, ст. 213 ЦК України); 6) інформаційна функція принципів цивільного права забезпечує отримання учасниками цивільних правовідносин в стислому концентрованому виді інформації про суть і специфічні особливості цивільно-правового регулювання; 7) формують відповідну правосвідомість учасників цивільних відносин, їх світоглядні позиції, формують правове мислення та правову культуру у суспільстві та державі;

набули подальшого розвитку:

положення про те, що категорії «принципи цивільного права» та «загальні засади цивільного законодавства» не можна ототожнювати (але й не можна протиставляти), оскільки принципи цивільного права є основою, підґрунтям загальних засад законодавства (останні є різновидом перших);

теза про те, що принципи закріплені у законодавстві і принципи-ідеї не існують окремо, вони мають взаємопроникаючу властивість – на законодавство впливає наука цивільного права, коректуючи ті або інші його положення, з іншого боку, принципи закріплені у законодавстві впливають на розвиток відповідних наукових положень;

положення про те, що законодавчо закріплені принципи виконують регулятивну функцію, оскільки більшою мірою виражають державну волю, а принципи доктринального характеру - інтерпретаційну, ідеологічну (через науку виражається відношення певних верств суспільства до правової реальності і перспектив її зміни) і частково стимулюючу функцію (спонукаючи до вдосконалення законодавства);

положення про те, що реалізація принципів права можлива у кількох площинах: у нормотворчій діяльності як імператив для законодавця, який має створювати цивільно-правові норми з урахуванням основних засад цивільного законодавства, та у правозастосовчій діяльності (під якою розуміється, перш за все, діяльність суду) в процесі тлумачення правових норм, при зверненні до аналогії права, при безпосередньому використуванні принципів права як норм прямої дії;

теза про те, що захист особистого життя людини від свавільних втручань з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, а також будь-яких третіх осіб закріплений у якості загальної засади цивільного законодавства як принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, при цьому актуальним залишається питання заміни поняття «особисте життя» на поняття «приватне життя», що розширить коло відносин, у які забороняється свавільне втручання з боку держави та будь-яких третіх осіб;

теза про те, що в обмеженні принципу свободи договору суттєву роль відіграє принцип справедливості, добросовісності та розумності, яким мають керуватись у своїй діяльності всі учасники цивільного обігу.

Практичне значення одержаних результатів полягає:

- у науково-дослідній сфері – теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень вчення про засади (принципи) цивільного законодавства і є підґрунтям для подальшого формування та вдосконалення вітчизняної теорії принципів цивільного права;

- у сфері правотворчості – висновки, пропозиції та дефініції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності - в процесі підготовки та удосконалення законодавчих актів, присвячених регулюванню цивільних відносин;

- у правозастосовчій діяльності – висновки та рекомендації, сформульовані у роботі, сприятимуть вдосконаленню практики застосування норм чинного законодавства, що регулюють цивільні відносини;

- у навчально-методичній роботі – матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці навчальних посібників і підручників з цивільного права, при викладанні курсу цивільного права, в розробленні спецкурсів з теоретичних проблем цивільного права;

- у правовиховній сфері – положення і висновки дисертації можуть бути використані для підвищення рівня правової культури населення, формування фахової правосвідомості студентів юридичних вузів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на всеукраїнських та міжнародних конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема: Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 28 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Политика и право в социально-экономической системе общества» (м. Москва, 30-31 грудня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива» (м. Одеса, 19-20 квітня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу, присвяченій 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 травня 2012 р.); засіданні круглого столу «Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України» (м. Одеса, 12 травня 2012 р.); міжрегіональній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (м. Івано-Франківськ, 4-5 травня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 11 травня 2012 р.); науковій Інтернет-конференції «Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського:

«Основи цивільного законодавства СРСР 1961 року» та їх вплив на формування сучасного цивільного законодавства України (до 50-річчя прийняття «Основ цивільного законодавства СРСР 1961 року»)) (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми» (м. Івано-Франківськ, 24-25 травня 2013 року).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в одній одноособовій монографії «Принципи цивільного права України: теорія і практика», 33 публікаціях, з яких 20 наукових статей опубліковано у фахових виданнях України, а також 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напямом, з якого підготовлено дисертацію.

Структура дисертації відображає логіку і послідовність наукового дослідження і зумовлена його предметом і метою. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (535 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 440 сторінок, із них основний текст – 390 сторінок, список використаних джерел – 50 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи, теоретичне, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюється наукова новизна, підкреслюється наукове і практичне значення одержаних результатів, зазначаються апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Огляд літератури за темою та вибір напрямів дослідження» присвячений оглядові основних етапів розвитку наукової думки про принципи цивільного права та визначенню напрямів дисертаційного дослідження.

Встановлено, що вчені-цивілісти завжди приділяли увагу дослідженню принципів цивільного права, приведенню їх в певну систему, розробці на цій основі рекомендацій, покликаних сприяти вдосконаленню законодавства і практики його застосування. Але в українській науці на монографічному рівні не розглядалися питання принципів та засад цивільного права та законодавства. Однак інтерес до цієї теми несумнівний. Практично всі провідні українські вчені-цивілісти торкаються цих питань у наукових статтях, що спеціально присвячені зазначені темі чи торкаються питання принципів цивільного права при розгляді інших питань теорії цивільного права. Однак не всі актуальні проблеми були охоплені цими науковими розвідками.

В сучасній літературі висвітлюється низка проблем щодо принципів цивільного права, які мають місце на сучасному етапі розвитку України. Серед них можна виділити: 1) проблема невизначеності щодо понять «принципи права», «загальні засади цивільного права» та «принципи цивільного законодавства», «засади цивільного законодавства»; 2) проблема співвідношення понять «принципи цивільного права», «презумпції в праві», «оціночні поняття», «аксіоми» та «ідеї»; 3) точаться дискусії щодо нормативності принципів (деякі науковці вважають, що принципи обов'язково мають отримати нормативне закріплення, інші – що правові принципи виражаються «духом», а не «буквою» закону і не обов'язково повинні бути прямо сформульовані в нормативних актах, але можуть впливати із сукупності юридичних норм і законодавства в цілому); 4) немає єдності поглядів на ознаки, класифікацію, характерні риси принципів права та принципів цивільного права; 5) недостатньо дослідженим є питання ефективності впливу принципів на суспільні відносини. Дискутуються також проблеми, щодо реалізації окремих видів принципів цивільного права: а) принцип свободи договору дійсно прогресивне та позитивне явище, або ж є юридичною підставою нерівності та небаченого досі свавілля «сильних світу цього»; б) з розвитком принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини постає питання захисту права на недоторканність приватного життя в інформаційній сфері) тощо.

На вибір теми дослідження та визначення його напрямів вплинув ЦК України, який чітко закріпив перелік «загальних засад цивільного законодавства», що стало важливим кроком на шляху до формування гармонійного права сучасної України.

Зроблений висновок, що дослідження загальних засад цивільного законодавства неможливе без дослідження принципів цивільного права, які і є основою, підґрунтям загальних засад законодавства (останні є різновидом перших). При визначенні напрямків дослідження увагу зосереджено на тому, що розвиток цивільного права неможливий поза розвитком вчення про основні засади правового регулювання цивільних відносин.

Таким чином, особливої актуальності для визначення значення, функцій, правової природи загальних засад цивільного законодавства набуває дослідження принципів цивільного права. Для вірного розуміння вчення про принципи сучасного цивільного права досліджені витоки цієї категорії. Зроблено висновок, що принципи цивільного права пройшли значний шлях розвитку перш ніж закріпилися в національному законодавстві та в доктринальній літературі в сучасному вигляді. Розглянуто розвиток наукової думки про принципи цивільного права в період Давнього Риму, Середньовіччя, радянської та незалежної України. Так, проаналізовані такі категорії римського приватного права як: справедливість, добросовісність. Встановлено, що хоч і опосередковано, але римське право «знало» принципи судового захисту цивільного права та інтересу та рівності учасників цивільних відносин, свободи договору.

У цивілістиці вчення про принципи цивільного права пройшло кілька етапів, змінюючись зі зміною ідеологічних поглядів. Доведено, що правонаступництва між принципами цивільного права УРСР, які мали ідеологізований характер, і принципами сучасного цивільного права України немає. Більшість принципів сучасного цивільного права не знаходили свого відображення в радянському цивільному праві, більше того, розглядалися радянськими цивілістами як неприпустимі, оскільки не відповідали радянській ідеології.

Українське право повернулося до перевірених століттями принципів, що походять ще від права Стародавнього Риму, причому формулювання їх законодавчого закріплення часто узяті з нормативної бази Німеччини, Франції та інших західноєвропейських країн.

Принципи необхідно розуміти у їх відповідності до духу часу та типу держави, адже світогляд людей змінюється та еволюціонує з плином часу та тип його основи вкорінюється у свідомості людей в залежності від типу суспільства.

Розділ 2 «Загальна характеристика принципів цивільного права» складається з чотирьох підрозділів та присвячений дослідженню поняття, ознак, функцій та значення принципів цивільного права.

У *підрозділі 2.1. «Поняття принципів цивільного права»* проаналізовані різні точки зору на сутність як принципів права взагалі, так і принципів цивільного права.

Зроблено висновок, що особливе значення для правового регулювання цивільних відносин у відповідності зі світовими стандартами має закріплення у ст. 3 ЦК України основних засад цивільного законодавства. Крім того, деякі загальні положення, які претендують на визнання їх принципами цивільного права, виводяться із змісту інших норм ЦК України.

Деякі принципи цивільного права існують на рівні правових ідей, які ще не знайшли свого закріплення серед загальних засад і інших принципів цивільного законодавства, але значно впливають на регулювання цивільно-правових відносин. Принципи права виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові ідеї, що становлять основу правових поглядів суспільства.

Зроблено висновок, що нормативізм у розгляді принципів цивільного права значно звужує потенціал та значення такої категорії як «принципи цивільного права». Наукова думка стискається законодавчими положеннями, та навряд чи може досягти якихось важливих наукових результатів. Фактично ми маємо досліджувати, при такому підході, принципи позитивного права. Право не тотожне законодавству, а тому принципи права не можуть розглядатися у руслі принципів законодавства. Фактично мова йде про доктринальний підхід до розгляду питання про принципи цивільного права. Такий погляд, що набирає поширення останніми роками, дещо новий для нашої науки (чи просто «забутий» за роки абсолютизації позитивіського підходу до права).

Дисертантом наголошено, що у випадку доктринального підходу до розгляду принципів цивільного права істотного значення набуває проблема тлумачення законодавства. Тобто неминучим є розмаїття позицій науковців щодо розуміння сутності принципів цивільного права. Тому при з'ясуванні принципів цивільного права не варто відмовлятися і від позитивіського підходу. Дослідження принципів цивільного права з цих позицій також є важливим, особливо з точки зору їх практичного застосування. Правозастосовувачам маємо дати чітке розуміння принципів, якими вони мають користуватися. Наприклад, суддя, як правило, не може використовувати доктринальні підходи при встановленні того, якими загальними засадами він має користуватися, вирішуючи справу. Правозастосувач не може залежати від розмаїття думок науковців та переконливості їх аргументації з приводу розуміння принципів цивільного права (законодавства).

Навіть виведення принципу логічним, лексичним або іншим шляхом з норми або декількох норм створює незручність при практичному застосуванні, вже не говорячи про принципи цивільного права, що існують поки що тільки в науці, правосвідомості правозастосовувача.

Таким чином, можна говорити про три рівні буття принципів цивільного права: по-перше, ті, які знайшли закріплення у ст. 3 ЦК України; по-друге, ті, які виводяться із змісту інших норм ЦК України; по-третє, ті, які існують на рівні правових ідей, виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові ідеї, що становлять основу правових поглядів суспільства, та ще не знайшли свого закріплення в позитивному праві.

При цьому принципи закріплені у законодавстві і принципи-ідеї не існують окремо, вони мають взаємопроникаючу властивість. На законодавство впливає наука цивільного права, коректуючи ті або інші його положення, з іншого боку, принципи закріплені у законодавстві впливають на рівень актуальності та дискусій стосовно їх положень у науці.

Обґрунтовано, що принципами цивільного права є конкретизовані правосвідомістю засадничі положення цивільного права, які відображають об'єктивні закономірності розвитку та потреби суспільства, що існують у декількох площинах: по-перше у вигляді правових ідей, що виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові ідеї та становлять основу правових поглядів суспільства; по-друге, у вигляді загальних положень, що знайшли закріплення у ст. 3 ЦК України й виводяться із змісту інших норм ЦК України та відповідно до яких здійснюється правове регулювання цивільних відносин.

У *підрозділі 2.2. «Ознаки та функції принципів цивільного права»* відмічено, що однією з ознак принципів права, зокрема цивільного, що традиційно називалась у літературі радянського періоду, є нормативність. Доведено застарілість таких поглядів. Однак, ця ознака є властивою загальним засадам цивільного законодавства, які прямо закріплені у

цивільному законодавстві. Останнім також властива така ознака як регулятивність.

До ознак принципів цивільного права можна віднести те, що вони: по-перше, виражають головні засади цивільного права, що зумовлюють подальший розвиток цивільного права, об'єднують його норми; по-друге, є універсальними, оскільки впливають на всі цивільно-правові норми, потребують урахування при кожному правозастосуванні; по-третє, є об'єктивними, тобто відповідають характеру суспільних відносин, зумовлені розвитком економіки держави, залежать від завдань, які є пріоритетними у відповідний історичний період; по-четверте, є стабільними, оскільки зміна якого-небудь принципу цивільного права загрожує гармонії, стабільності, розвитку всього цивільного права; по-п'яте, є мобільними (динамічними).

Остання ознака трансформується залежно від того, що розуміється під принципами права. Якщо принципи - це тільки те, що чітко виражене в нормативних актах, значить, їх мобільність безпосередньо пов'язується з динамічністю законодавства. Якщо принципи носять доктринальний характер, значить, їх мобільність пов'язана з еволюцією поглядів вчених. Але, принцип динамізму на перший погляд суперечить принципів стабільності, однак суспільство та його розвиток не може «цементуватися» назавжди, еволюційність його розвитку вносить корективи у основні ідеї права. Принципи стійкі і стабільні лише постільки, оскільки такими являються економічні і політичні закономірності, які лежать в їх основі. В ході еволюційного розвитку правової системи принципи можуть оновлюватися, наповнюватися новим змістом, але норми, що закріплюють правові принципи, є стійкішими в порівнянні з іншими нормами.

Проаналізована така ознака принципів цивільного права як певне закріплення у праві та зроблено висновок, що навряд чи матеріалізація у праві може бути визнана ознакою принципів права, оскільки не завжди принципи права прямо чи опосередковано закріплені у нормах права, на відміну від загальних засад (принципів) цивільного законодавства, які мають певні способи закріплення у праві: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права із змісту нормативно-правових актів (змістове закріплення).

Дисертантом встановлено, що значення принципів цивільного права втілюється в його функціях. По-перше, принципи цивільного права виконують системоформуючу функцію при формуванні системи цивільного права і системи цивільного законодавства, забезпечуючи єдність усіх норм галузі цивільного права для її ефективного функціонування і досягнення цілей цивільно-правового регулювання. По-друге, принципи цивільного права визначають основні напрямки при розробці та коректуванні нормативно-правових актів («нормотворююча» функція). По-третє, принципи цивільного права (у випадку закріплення їх у вигляді загальних засад законодавства чи виведенні з інших норм ЦК України) є нормами прямої дії. По-четверте, принципи цивільного права (у випадку закріплення

їх у вигляді загальних засад законодавства чи виведенні з інших норм ЦК України) використовуються при застосуванні аналогії права (ч. 2 ст. 8 ЦК України). По-п'яте, принципи цивільного права мають прийматися до уваги при тлумаченні, тобто з'ясуванні дійсного змісту норм права або належного змісту умов договору (ч. 1 ст. 637, ст. 213 ЦК України). По-шосте, інформаційна функція принципів цивільного права забезпечує отримання учасниками цивільних правовідносин в стислому концентрованому виді інформації про суть і специфічні особливості цивільно-правового регулювання. По-сьоме, принципи цивільного права формують відповідну правосвідомість учасників цивільних відносин, їх світоглядні позиції.

Зазначені треті, четверта та п'ята функції принципів цивільного права іноді об'єднуються у так звану «регулятивну» функцію принципів цивільного права. У рамках регулятивної функції принципи забезпечують заповнення прогалин в системі норм цивільного права; на їх основі безпосередньо виникають права і обов'язки учасників договірних відносин; здійснюється правильне тлумачення норм права в процесі цивільно-правового регулювання; дається оцінка законності і обґрунтованості застосування норм цивільного права.

Дисертантом наголошується, що вказані прояви «регулятивної» функції принципів цивільного права є настільки суттєвими, що можуть претендувати на окреме значення як окремих функцій принципів цивільного права. Крім того, названі функції принципів цивільного права (їх пряма дія, застосування при аналогії права та при тлумаченні законодавства чи договорів) є характерними для такого їх різновиду як загальні засади цивільного законодавства, а також для тих принципів права, які опосередковано закріплені у законодавстві. Для принципів ж цивільного права, які ще не відображені у законодавстві, таке їх застосування неможливе.

Зроблено висновок, що законодавчо закріплені принципи більшою мірою виражають державну волю, а принципи доктринального характеру більшою мірою відбивають політико-правову і соціально-економічну ситуацію, що має місце в конкретно-історичних умовах певної держави. Отже, законодавчо закріплені принципи виконують регулятивну функцію, а принципи доктринального характеру - інтерпретаційну, ідеологічну (через науку виражається відношення певних верств суспільства до правової реальності і перспектив її зміни) і частково стимулюючу (чинять дію на подальший розвиток законодавства).

Об'єктивна значущість принципів, на основі яких функціонує цивільний оборот, є безумовною. Це пояснюється їх винятковою важливістю, що вбачається у тому, що принципи не тільки скеровують розвиток цивільних правовідносин у певних напрямках, виконують роль їх регулятора у разі нормативної прогалини цивільного законодавства, виокремлюють ті чи інші суспільні відносини в певну правову категорію, а й формують правове мислення та правову культуру у суспільстві та державі.

Цінність принципів цивільного права вбачається й у тому, що вони покликані забезпечити органічний зв'язок, єдність і логічну системність норм цивільного права.

У *підрозділі 2.3. «Класифікація принципів цивільного права»* дисертантом доведено, що оптимальним критерієм для класифікації принципів цивільного права є сфера їх дії. На цій підставі доцільно розмежовувати загальноправові принципи, які визначають специфіку регулювання цивільних правовідносин, галузеві, підгалузеві принципи та принципи окремих інститутів цивільного права. До загально правових принципів, що діють у сфері цивільного права можна віднести принципи демократизму, гуманізму, рівноправності, свободи, справедливості, законності, а також принцип верховенства права. Галужевими принципами цивільного права можна назвати більшість засад цивільного законодавства, а також принцип диспозитивності, принцип рівності сторін.

До підгалузевих принципів цивільного права можна віднести принципи права власності, зобов'язального, житлового, спадкового права, права інтелектуальної власності. До принципів окремих інститутів цивільного права можна віднести принципи виконання зобов'язань, принципи цивільно-правової відповідальності тощо. Доводиться, що виділення окремо принципів зобов'язального права і договірної права необґрунтоване. Навіть враховуючи, що поняття «договірне зобов'язання» і «договір» (тобто правочин) поняття різні, але штучне розділення принципів зобов'язального права як загальної категорії і договірної права недоречне. Тільки як частина цілого (зобов'язального права) може досліджуватися питання принципів договірної права.

У *підрозділі 2.4. «Правозастосовче значення принципів цивільного права»* зроблено висновок, що реалізація принципів права можлива у декількох площинах: у нормотворчій діяльності як імператив для законодавця, який має створювати цивільно-правові норми з урахуванням основних засад цивільного законодавства, та у правозастосовчій діяльності (під якою розуміється, перш за все, діяльність суду).

У правозастосовчій діяльності принципи цивільного права застосовуються, як правило, в процесі тлумачення правових норм, при зверненні до аналогії права, при безпосередньому використуванні принципів права як норм прямої дії. Найбільш поширеним випадком звернення до принципів цивільного права є застосування аналогії права та закону.

Дисертант звертає увагу на те, що з формулювання, запропонованого у ст. 8 ЦК України, нібито, випливає висновок, що у разі неможливості застосування аналогії закону для врегулювання цивільних відносин, слід звертатися до загальних засад цивільного законодавства, тобто, очевидно, до ст. 3 ЦК України. При цьому виникає питання – чи лише загальні засади, зафіксовані у ст. 3 ЦК України можуть застосовуватись для врегулювання не передбачених цивільним законодавством відносин, чи це можуть бути і ті

принципи цивільного права, які не отримали закріплення у вказаній статті (окремо підкреслено, що у ЦК України вже не згадується про «зміст» або «сенси» цивільного законодавства). Зроблено висновок, що маються на увазі не лише загальні засади законодавства, які містяться у ст. 3 ЦК України, а й інші принципи, які впливають з змісту норм ЦК України, наприклад, рівності сторін чи диспозитивності.

За загальним правилом, суди керуються у своїй діяльності засадами цивільного законодавства, але не виключається можливість застосування до цивільно-правових відносин принципів, взагалі притаманних цій сфері. Так, останнім часом все більшої актуальності набуває дослідження принципу верховенства права у правозастосовчій діяльності.

Розділ 3 «Загальна характеристика засад сучасного цивільного законодавства України» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню основних характеристик, ознак, правової природи загальних засад сучасного цивільного законодавства України.

У підрозділі 3.1. «Сутність загальних засад цивільного законодавства та їх співвідношення з принципами цивільного права» проаналізовані доктринальні погляди на сутність загальних засад цивільного законодавства та їх співвідношення з принципами цивільного права та зроблено висновок, що категорії «принципи цивільного права» та «загальні засади цивільного законодавства» не можна ототожнювати (але й не можна протиставляти). Принципи цивільного права категорія ширше ніж «загальні засади цивільного законодавства».

Співвідношення понять «ідеї права», «принципи права» та «засади законодавства» зводиться до наступного: кожен принцип права є конкретизованою ідеєю, проте, не кожна правова ідея конкретизується у правовому принципі, так само і засади цивільного законодавства є відображенням принципів цивільного права, проте, не кожен принцип цивільного права фіксується законодавцем серед засад цивільного законодавства. При цьому цілком допустима взаємозаміна понять «принципи цивільного права» та «засади цивільного права», оскільки у даному випадку йдеться про використання синонімічних понять для позначення однієї правової категорії.

Під загальними засадами цивільного законодавства як правовою категорією треба розуміти фундаментальні засадничі положення, в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цивільного законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу векторну спрямованість законодавчого регулювання цивільних правовідносин. Їх зміст, перелік та значення об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним устроєм держави, основними засадами побудови і функціонування суспільства тощо.

При цьому наявність законодавчого переліку основних засад не є перешкодою для виявлення у цивільному праві і інших принципів. Встановлено, що регулятивністю відрізняються й принципи, не

сформульовані безпосередньо у вигляді норм, а такі, що виводяться з певної групи правових норм. Хоч дійсно особлива роль належить серед принципів цивільного права тим принципам, які законодавець виділив у якості загальних засад цивільного законодавства.

У підрозділі наголошено також на необхідності відмежування поняття принципів цивільного права, які існують у трьох названих вище формах, та поняття принципів цивільного законодавства - це сукупність загальних засад цивільного законодавства і інших закріплених у ньому принципів.

У підрозділі 3.2. «Система загальних засад цивільного законодавства та інших принципів, які містяться у цивільному законодавстві» обґрунтовано висновок, що не дивлячись на свою назву загальні засади неоднаково проявляються в різних інститутах та підгалузях цивільного права. Як принципи цивільного права взагалі загальні засади цивільного законодавства можуть бути поділені на галузеві, які розповсюджуються своєю дією на всі цивільні відносини, і інші засади.

Зокрема, загальними є наступні: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) судовий захист цивільного права та інтересу; 3) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 4) справедливість, добросовісність та розумність.

До засад регулювання права власності відноситься така вимога як неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом. Засада свободи договору є принципом регулювання договірних зобов'язальних відносин.

Крім загальних засад, закріплених у ст. 3 ЦК України, можна виокремити із його норм наступні принципи цивільного права: юридична рівність (ч. 1 ст. 1 ЦК України), принцип вільного волевиявлення чи принцип диспозитивності (ч. 1 ст. 1 ЦК України).

Крім цього у спеціальних нормах окремих інститутів містяться принципи, які розповсюджуються лише на визначену групу цивільних відносин: принцип недопустимості односторонньої відмови від зобов'язання (ст.ст. 525, 629, 651 ЦК України); принцип здійснення цивільних прав відповідно до моральних засад суспільства (ч. 4 ст. 13 ЦК України), належного виконання зобов'язання (ст. 526 ЦК України), реального виконання (ч. 1 ст. 622 ЦК України), економічності виконання зобов'язання (ст.ст. 666, 845 ЦК України).

Доктринальний перелік принципів цивільного права ширший, наприклад, до нього включають такий принцип як стабільність цивільних правовідносин.

Розділ 4 «Зміст основних засад цивільного законодавства України» складається з шести підрозділів, в яких досліджуються основні характеристики, сфера застосування та зміст окремих засад цивільного законодавства України.

У підрозділі 4.1. «Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини» встановлено, що захист особистого життя

людини від свавільних втручань з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, а також будь-яких третіх осіб спрямований закріплений у якості загальної засади цивільного законодавства принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, який знаходить свій розвиток у багатьох нормативних актах. Зокрема, це Закон України «Про захист персональних даних», який закріплює порядок надання згоди особою на обробку персональних даних, а також порядок надання доступу до персональних даних осіб, Закон України «Про інформацію», відповідно до якого забороняється збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, та інші.

Обґрунтовано висновок, що сьогодні Україна у питаннях захисту персональних даних осіб, забезпечення таємниці особистого життя, невтручання у приватні справи фізичних та юридичних осіб додержується європейських стандартів, що є безумовно позитивним фактом. Ще одним кроком на шляху до європейських стандартів може стати заміна поняття «особисте життя» на поняття «приватне життя», що розширить коло відносин, у які забороняється свавільне втручання з боку держави та будь-яких третіх осіб.

У підрозділі 4.2. «Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом» дисертантом відзначено, що принцип неприпустимості позбавлення права власності спрямований на забезпечення стабільності відносин власності, які становлять основу майнового обороту. Згідно ч. 1 ст. 321 ЦК України, право власності є непорушним. Зміст поняття «непорушність» полягає в недоторканності, як права власності, так і самого майна власника. Всі інші особи зобов'язані утримуватися від заподіяння йому шкоди, від безпідставного вилучення його у власника.

Без дотримання цього принципу право власності втрачає свою цінність для його носія. З часів Стародавнього Риму і до сьогодні право власності має вважатися природним і невід'ємним правом особи. Такий підхід законодавчо закріплено в усіх європейських країнах. В проаналізованих в рамках дослідження визначеннях поняття права власності в цивільних кодексах України та інших держав очевидними є два аспекти – з одного боку, право власності є абсолютним правом особи, але з іншого боку воно обмежується законом та інтересами третіх осіб. Тому з одного боку встановлюється неприпустимість позбавлення права власності, а з іншого – існують випадки, коли право власності може бути обмежене аж до його припинення, якщо цього потребують державні або суспільні інтереси.

Зроблено висновок, що обмеження права власності не порушують принципу неприпустимості позбавлення права власності, оскільки існують задля забезпечення балансу публічних та приватних інтересів. При цьому позбавлення власника права власності без його волі допускається лише у

випадках, передбачених законом, у зв'язку з необхідністю захисту державних, суспільних інтересів або інтересів третіх осіб (кредиторів), та виключно у судовому порядку. Такий підхід цілком відповідає європейським принципам регулювання відносин власності, тому закріплення цього принципу серед засад цивільного законодавства України є значним кроком уперед на шляху до приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів.

У **підрозділі 4.3. «Свобода договору»** зазначається, що головні елементи принципу свободи договору відображені у ст. 627 ЦК України, а саме: сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні змісту такого договору. Усі три прояви свободи договору в сукупності необхідні учасникам обороту для того, щоб повною мірою реалізувати свою майнову самостійність та економічну незалежність, конкурувати на рівних з іншими учасниками ринку товарів, робіт та послуг.

Принцип свободи договору, який є одним із найбільш досліджених у літературі, у цій роботі розглядався в основному під кутом зору обмеження свободи договору, яке встановлюється з метою захисту слабшої сторони договору. В залежності від обставин такою може бути фізична особа-споживач, кредитор, особа, яка вступає у відносини з суб'єктом, що займає монопольне становище на ринку тощо.

Зроблено висновок, що окремими випадками обмеження свободи договору є обмеження в інтересах суспільства або держави (у публічних інтересах), що забезпечується системою норм, що забороняють укладення договорів, які суперечать моральним засадам суспільства, а також таких, що можуть порушити права третіх осіб. В обмеженні принципу свободи договору суттєву роль відіграє принцип справедливості, добросовісності та розумності, яким мають керуватись у своїй діяльності всі учасники цивільного обігу.

У **підрозділі 4.4. «Свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом»** зроблено висновок, що принцип свободи підприємницької діяльності є міжгалузевим принципом, який визначає засади правового регулювання правовідносин за участі підприємців. Принцип свободи підприємницької діяльності знаходить свій прояв вже у таких ознаках підприємництва, як самостійність та ініціативність. Адже саме вільна ініціатива визначає основні напрямки діяльності підприємця, як і прийняття ним рішення щодо здійснення підприємницької діяльності як такої. Отже, сама можливість підприємницької діяльності зумовлюється правом на вільний вибір роду занять. Тобто під свободою підприємницької діяльності слід розуміти вільне здійснення цієї діяльності, так і свободу здійснювати або не здійснювати її.

Важливе значення має теоретичне визначення поняття свободи у сфері підприємницької діяльності. Категорія свободи у сфері підприємництва не є абстрактною, незалежною від будь-якого впливу, вона обмежується державою за допомогою встановлення певних умов здійснення

підприємницької діяльності. Тому вкрай важливим є визначення меж свободи у сфері підприємницької діяльності.

Зазвичай, свобода підприємницької діяльності визначається як право на вибір будь-якого виду і форми підприємництва, будь-якої сфери підприємницької діяльності, встановлених законом організаційно-правових форм підприємницької діяльності, створення нових форм підприємництва.

Доводиться, що свобода підприємництва виражається також у свободі розпоряджатися своїми здібностями до праці, що виявляється в свободі вибору роду діяльності або професії, свободі від недобросовісної конкуренції і монопольної діяльності, а також у загальній свободі вчиняти все, що не заборонено законом. При цьому реалізація прав підприємців, з одного боку, забезпечується, а з іншого – обмежується державою, з урахуванням об'єктивних суспільних інтересів.

Таким чином, свобода у сфері підприємницької діяльності не є абстрактною категорією, вона наповнена конкретним змістом. Свобода підприємницької діяльності не може бути абсолютною, вона обмежена необхідністю забезпечення рівних умов для всіх членів суспільства, необхідністю захисту публічних інтересів тощо. Тобто свобода підприємницької діяльності також не є безмежною. З одного боку, сукупність можливостей, що надаються вказаному суб'єкту, дозволяє повною мірою реалізувати підприємницький потенціал, а з іншого - держава встановлює певні рамки її здійснення з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів інших учасників суспільних відносин.

У *підрозділі 4.5. «Судовий захист цивільного права та інтересу»* встановлено, що сутність принципу судового захисту цивільних прав та інтересів полягає у забезпеченні на конституційному і галузевому рівнях особам, чиї права порушені, не визнаються чи оспорюються, можливості звернутись до суду за захистом і вимагати застосування заходів правоохоронного характеру з метою припинення порушення права чи відновлення порушеного права. Захист цивільних прав та інтересів охоплює комплекс норм як матеріального, так і процесуального характеру, спрямованих на забезпечення належної реалізації права на захист, що є важливою складовою будь-якого суб'єктивного права.

Зроблено висновок, що реалізація принципу судового захисту цивільних прав та інтересів забезпечується за допомогою встановлення організаційних та функціональних гарантій здійснення правосуддя. Організаційними гарантіями здійснення правосуддя є незалежність і неупередженість суду, гласність та відкритість судового розгляду, рівність всіх перед законом та судом. Функціональними гарантіями належного здійснення правосуддя, які забезпечують реалізацію принципу судового захисту прав та інтересів є змагальність, диспозитивність та винесення судового рішення в розумний термін.

Важливим проявом принципу судового захисту цивільних прав та інтересів є забезпечення права на звернення до суду. Значну роль для

забезпечення цього права грає забезпечення надання безоплатної правової допомоги, що закріплено у законодавствах всіх європейських країн. Надання безоплатної правової допомоги в цивільних справах зводиться до того, що держава зобов'язана надати безкоштовну юридичну допомогу особі, яка не має коштів на оплату послуг представника. Закріплення у цивільному законодавстві України права на безоплатну правову допомогу свідчить про те, що у вітчизняному законодавстві встановлено принцип, згідно з яким доступ у ту чи іншу судову інстанцію має бути не тільки формальним, але й реальним.

У *підрозділі 4.6. «Справедливість, добросовісність та розумність»* встановлено, що сутність справедливості як засади цивільного законодавства була визначена ще давньогрецькими філософами та римськими юристами – слідуючи справедливості, суддя повинен вирішити справу таким чином, щоб задовольнити інтереси кожного з учасників цивільного обігу, керуючись правилом «кожному своє».

Автор звертає увагу на те, що поняття добросовісності на сьогоднішній день залишається дискусійним у цивілістичній науці. Невизначеність цього поняття посилюється відсутністю єдиного підходу законодавця до розуміння цього поняття. Проте більшість науковців схиляється до думки, що добросовісність у праві слід розглядати з об'єктивної та суб'єктивної точки зору. Добросовісність у суб'єктивному значенні слід визначити як невинну помилку (незнання) суб'єкта щодо протиправності своєї поведінки, при цьому несумлінність розуміється як знання про свою протиправність, а також невинне незнання про свою протиправність. В об'єктивному значенні добросовісність відображає в собі уявлення про мораль та спрямована на забезпечення співвідношення балансу приватних інтересів суб'єктів.

Обґрунтовано висновок, що поняття розумності враховується законодавцем при конструюванні цивільно-правових норм, а також має бути врахованим учасниками цивільних відносин, які, реалізуючи свої права та обов'язки мають не створювати не зловживати правом. Важливе значення розумність має для діяльності судів які, вирішуючи ту чи іншу цивільну справу, повинні виходити з вимоги розумності.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** за результатами здійсненого дослідження викладені найбільш важливі наукові і практичні результати, отримані в дисертації, наводяться узагальнення і пропонуються нові вирішення низки теоретичних цивільно-правових проблем зобов'язань, їх цивільно-правового регулювання, пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення цивільного законодавства та практики його застосування, основними з яких є такі:

1. Дослідження загальних засад цивільного законодавства неможливе без дослідження принципів цивільного права, які і є основою, підґрунтям

загальних засад законодавства (останні є різновидом перших). У науці цивільного права відсутня єдність в трактуванні поняття цивільно-правового принципу, засад цивільного законодавства та їх співвідношення, по-різному визначається кількість самих принципів цивільного права та засад цивільного законодавства, їх назви і зміст, правозастосовне значення.

2. Для вірного розуміння вчення про принципи сучасного цивільного права досліджено витoki цієї категорії і доведено, що принципи необхідно розуміти у їх відповідності до духу часу та типу держави, адже світогляд людей змінюється та еволюціонує з плином часу та тип його основи вкорінюється у свідомості людей в залежності від типу суспільства.

3. Принципи цивільного права необхідно одночасно розглядати із з позицій нормативіського і доктринального підходу. Якщо розглядати принципи цивільного права тільки з нормативіського погляду, значно звужується потенціал та значення такої категорії як «принципи цивільного права», оскільки наукова думка стискається законодавчими положеннями, та навряд чи може досягти якихось важливих наукових результатів. Фактично мають досліджуватися принципи позитивного права, але право не тотожне законодавству, а тому принципи права не можуть розглядатися у руслі принципів законодавства. Доктринальний підхід до розгляду питання про принципи цивільного права набирає поширення останніми роками, але неминучою є дискусія з приводу кількості і асортименту принципів цивільного права, що для практики їх застосування є негативним явищем. Тому, не можна відмовлятися і від позитивіського підходу до принципів цивільного права. Дослідження принципів цивільного права з цих позицій також є важливим, особливо з точки зору їх практичного застосування.

4. Доводиться теза про три рівні буття принципів цивільного права: по-перше, ті, які знайшли закріплення у ст. 3 ЦК України; по-друге, ті, які виводяться із змісту інших норм ЦК України; по-третє, ті, які існують на рівні правових ідей, виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові ідеї, що становлять основу правових поглядів суспільства, та ще не знайшли свого закріплення в позитивному праві.

При цьому принципи закріплені у законодавстві і принципи-ідеї не існують окремо, вони мають взаємопроникаючу властивість. На законодавство впливає наука цивільного права, коректуючи ті або інші його положення, з іншого боку, принципи закріплені у законодавстві впливають на рівень актуальності та дискусій стосовно їх положень у науці.

5. Обґрунтовано, що принципами цивільного права є конкретизовані правосвідомі засадничі положення, які відображають об'єктивні закономірності розвитку та потреби суспільства, що існують у декількох площинах: по-перше у вигляді правових ідей, що виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові ідеї та становлять основу правових поглядів суспільства; по-друге, у вигляді загальних положень, що знайшли закріплення у ст. 3 ЦК України й

виводяться із змісту інших норм ЦК України та відповідно до яких здійснюється правове регулювання цивільних відносин.

6. Принципи цивільного права виконують наступні функції: 1) системоформуючу; 2) нормотворюючу; 3) регулятивну (у випадку закріплення їх у вигляді загальних засад законодавства чи виведенні з інших норм ЦК України); 4) орієнтувальну (при застосуванні аналогії права; 5) тлумачно-забезпечувальну (при з'ясуванні дійсного змісту норм права або належного змісту умов договору); 6) інформаційну; 7) формування правосвідомості учасників цивільних відносин.

7. Реалізація принципів права можлива у декількох площинах: у нормотворчій діяльності як імператив для законодавця, який має створювати цивільно-правові норми з урахуванням основних засад цивільного законодавства, та у правозастосовчій діяльності (під якою розуміється, перш за все, діяльність суду).

8. У правозастосовчій діяльності принципи цивільного права застосовуються, як правило, в процесі тлумачення правових норм, при зверненні до аналогії права, при безпосередньому використуванні принципів права як норм прямої дії. Найбільш поширеним випадком звернення до принципів цивільного права є застосування аналогії права. За загальним правилом, суди керуються у своїй діяльності засадами цивільного законодавства, але не виключається можливість застосування до цивільно-правових відносин принципів, взагалі притаманних цій сфері. Так, останнім часом усе більшої актуальності набуває дослідження принципу верховенства права у правозастосовчій діяльності.

9. Категорії «принципи цивільного права» та «загальні засади цивільного законодавства» не можна ототожнювати. Разом із тим, їх не можна протиставляти. Принципи цивільного права категорія ширше ніж «загальні засади цивільного законодавства».

10. Співвідношення понять «ідеї права», «принципи права» та «засади законодавства» зводиться до наступного: кожен принцип права є конкретизованою ідеєю, проте, не кожна правова ідея конкретизується у правовому принципі, так само і засади цивільного законодавства є відображенням принципів цивільного права, проте, не кожен принцип цивільного права фіксується законодавцем серед засад цивільного законодавства. При цьому допустима взаємозаміна понять «принципи цивільного права» та «засади цивільного права», оскільки у даному випадку йдеться про використання синонімічних понять для позначення однієї правової категорії.

11. Під загальними засадами цивільного законодавства як правовою категорією слід розуміти фундаментальні засадничі положення, в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цивільного права, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу векторну спрямованість законодавчого регулювання цивільних правовідносин. Їх зміст, перелік та значення об'єктивно зумовлені

економічним, соціальним, політичним устроєм держави, основними засадами побудови і функціонування суспільства тощо.

12. Загальні засади неоднаково проявляються в різних інститутах та підгалузях цивільного права. Як принципи цивільного права взагалі загальні засади цивільного законодавства можуть бути поділені на галузеві, які розповсюджуються своєю дією на всі цивільні відносини, і інші засади. Зокрема, загальними є наступні: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) судовий захист цивільного права та інтересу; 3) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 4) справедливість, добросовісність та розумність.

До засад регулювання права власності відноситься така вимога як неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом. Засада свободи договору є принципом регулювання договірних зобов'язальних відносин.

13. Крім загальних засад, закріплених у ст. 3 ЦК України, можна виокремити із норм ЦК наступні принципи цивільного права: юридична рівність (ч. 1 ст. 1 ЦК України), принцип вільного волевиявлення чи принцип диспозитивності (ч. 1 ст. 1 ЦК України). Крім цього у спеціальних нормах окремих інститутів містяться принципи, які поширюються лише на певну групу цивільних відносин: принцип недопустимості односторонньої відмови від зобов'язання (ст.ст. 525, 629, 651 ЦК України); принцип здійснення цивільних прав відповідно до моральних засад суспільства (ч. 4 ст. 13 ЦК України), належного виконання зобов'язання (ст. 526 ЦК України), реального виконання (ч. 1 ст. 622 ЦК України), економічності виконання зобов'язання (ст.ст. 666, 845 ЦК України).

14. Вітчизняна правотворчість рухається шляхом подальшого текстуального закріплення принципів права, регулятивністю відрізняються й принципи, не сформульовані безпосередньо у вигляді норм, а такі, що виводяться з певної групи правових норм. Можна говорити про застосування у вітчизняному законодавстві універсальних та спеціальних (підгалузевих) засад (принципів). Слід підкреслити те, що всі принципи цивільного права, відображені у засадах цивільного законодавства, та інших нормах мають загальнообов'язковий характер. Їх дотримання є обов'язковим як при законотворчості, так і при правозастосуванні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

I. Монографія:

Басай О.В. Принципи цивільного права України: теорія і практика: монографія / О.В. Басай. – Івано-Франківськ: Сімик, 2013. – 428 с.

II. Статті у фахових виданнях:

1. Басай О.В. Обмеження принципу свободи договору / О.В. Басай // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – Ужгород: Поліграф–центр «ЛПРА», 2011. – Вип. 17. – С. 90-93.
2. Басай О.В. Розвиток вчення про принципи цивільного права в Україні / О.В. Басай // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – Ужгород: Поліграф–центр «ЛПРА», 2011. – Вип. 16. – С. 85-88.
3. Басай О.В. Принципи цивільного права в Давньому Римі / О.В. Басай // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Одеса : Юридична література, 2011. – Вип. 59. – С. 171-178.
4. Басай О.В. Принцип неприпустимості позбавлення права власності / О.В. Басай // Митна справа. – 2012. – № 2 (80). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 290-296
5. Басай О.В. Деякі проблеми класифікації принципів цивільного права / О.В. Басай // Правова держава. – 2012. – № 16. – С. 53-58.
6. Басай О.В. Класифікаційні критерії для систематизації принципів цивільного права / О.В. Басай // Держава і право. – Вип. 58. – 2012. – С. 340-347.
7. Басай О.В. Поняття та значення принципів цивільного права / О.В. Басай // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Одеса : Юридична література, 2012. – Вип. 66. – С. 16-24.
8. Басай О.В. Правозастосовче значення принципів цивільного права / О.В. Басай // Наше право. – 2012. – № 3, ч. 2. – С. 159-165.
9. Басай О.В. Співвідношення принципів цивільного права з предметом та нормами цивільного права / О.В. Басай // Держава і право. – Вип. 57. – 2012. – С. 286-292.
10. Басай О.В. Співвідношення принципів цивільного права та методу цивільно-правового регулювання / О.В. Басай // Європейські перспективи. – 2012. – № 4, ч. 1. – С. 169-173.
11. Басай О.В. Принцип юридичної рівності учасників цивільних правовідносин / О.В. Басай // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 65. – 2012. – С. 354-360.
12. Басай О.В. Співвідношення понять «ідеї права», «принципи цивільного права» та «загальні засади цивільного законодавства» / О.В. Басай // Юридичний вісник. – 2012. – № 1. – С. 88-94.
13. Басай О.В. Принцип судового захисту цивільних прав та інтересів / О.В. Басай // Європейські перспективи. – 2013. – № 4. – С. 130-135.
14. Басай О.В. До питання про забезпечення реалізації принципу судового захисту цивільних прав та інтересів / О.В. Басай // Наше право. – 2013. – № 5. – С. 105-111.
15. Басай О.В. Система засад цивільного законодавства / О.В. Басай // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 67. – 2013. – С. 375-381.
16. Басай О.В. Проблемні питання визнання універсальності засад цивільного законодавства / О.В. Басай // Наше право. – 2013. – № 10. – С. 108-112.

17. Басай О.В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О.В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

18. Басай О.В. Принцип свободи договору за цивільним законодавством України / О.В. Басай // Прикарпатський юридичний вісник: Збірник наукових праць. – Вип. 1 (3). – Івано-Франківськ, 2013. – С. 117-127.

19. Басай О.В. Свобода незабороненої законом підприємницької діяльності як загальна засада цивільного законодавства / О.В. Басай // Європейські перспективи. – 2013. – № 9. – С. 129-135.

20. Basay O.V. To the Question of the System of Principles of Civil Law / O.V. Basay // Nauka i studia. Filozofia. Prawo. Politologija. – № 24 (92). – Przemysl, 2013. – P. 44-53.

21. Басай О.В. Гарантии реализации принципа судебной защиты гражданских прав и интересов в Украине / О.В. Басай // Оралды гылым жаршысы. – Уральск, 2013. – № 16 (64). – С. 89-97.

22. Basay O.V. Legal Equality of Participants of Civil Legal Relations as a Principle of Civil Law of Ukraine / O.V. Basay // European Applied Sciences. – Stuttgart, 2013. – № 6. – P. 185-188.

23. Басай О.В. Значение принципов гражданского права в правоприменительной деятельности / О.В. Басай // Современный научный вестник. Серия «Право. Философия». – № 21 (160). – Белгород, 2013. – С. 19-28.

24. Басай О.В. Принцип свободы предпринимательской деятельности в законодательстве Украины / О.В. Басай // Современный научный вестник. Серия «Право. Философия». – № 40 (179). – Белгород, 2013. – С. 40-28.

III. Тези доповідей та наукові статті, опубліковані в інших виданнях:

1. Басай О.В. Принципи цивільного права в Давньому Римі / О.В. Басай // Римське право і сучасність: Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 28 травня 2011 р.). – Одеса: Фенікс, 2010. – С. 17-19.

2. Басай О.В. Развитие учения о принципах гражданского права в Средневековой Европе / О.В. Басай // Политика и право в социально-экономической системе общества: Материалы I Международной научно-практической конференции, г. Москва, 30-31 декабря 2011 г. / Научно-информационный издат. центр «Институт стратегических исследований». – Москва: Изд-во «Спецкнига», 2011. – С. 108-114.

3. Басай О.В. Щодо обмежень принципу неприпустимості позбавлення права власності / О.В. Басай // Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспектива : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 квітня 2012 року. – Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. – С. 107-110.

4. Басай О.В. До проблеми співвідношення принципів цивільного права та засад цивільного законодавства / О.В. Басай // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, 20-21 травня 2012 року. – Т. 3. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 16-17.

5. Басай О.В. Щодо змісту принципу свободи договору / О.В. Басай // Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України : матеріали круглого столу (12 травня 2012 року, м. Одеса) / за ред. Є.О. Харитонов. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 29-32.

6. Басай О.В. Забезпечення захисту персональних даних як прояв принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя / О.В. Басай // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми: Збірник матеріалів першої міжрегіональної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 4-5 травня 2012 року). – Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2012. – С. 60-63.

7. Басай О.В. Свобода як складова категорія принципу свободи підприємницької діяльності / О.В. Басай // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми: Збірник матеріалів другої всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 24-25 травня 2013 року). – Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2013. – С. 59-61.

8. Басай О.В. Основні функції принципів цивільного права / О.В. Басай // Римське право і сучасність : матеріали Міжнародної наукової конференції, 11 травня 2012 року. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – С. 65-67.

9. Басай О.В. До проблеми універсальності засад (принципів) цивільного законодавства України / О.В. Басай // Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Основи цивільного законодавства СРСР 1961 року» та їх вплив на формування сучасного цивільного законодавства України (до 50-річчя прийняття «Основ цивільного законодавства СРСР 1961 року») : матеріали наукової Інтернет-конференції. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 32-35.

IV. Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Цивільне законодавство України (основні категорії, принципи та концепти): монографія / авт. кол.; за заг. ред. Є.О. Харитонов. – Одеса: Фенікс, 2012. – 344 с. (с. 61-73, с. 73-87, с. 87-102).

АНОТАЦІЯ

Басай О.В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;

міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

Дисертація містить комплексний аналіз теоретичних і практичних проблем загальних засад (принципів) цивільного законодавства України, а також визначення перспектив вдосконалення засад цивільного законодавства України для гармонізації та поліпшення правового регулювання цивільних відносин.

Розглянуто питання щодо перспектив розвитку вчення про принципи цивільного права та основні засади цивільного законодавства. Визначено поняття ознаки та функції принципів цивільного права. Здійснено класифікацію принципів цивільного права. Проаналізовано правозастосовне значення принципів цивільного права. Обґрунтовано сутність загальних засад цивільного законодавства. Встановлено співвідношення загальних засад цивільного законодавства з принципами цивільного права. Доведено систему загальних засад цивільного законодавства та інших принципів, які містяться у цивільному законодавстві. Охарактеризовано зміст основних засад цивільного законодавства.

Ключові слова: принципи цивільного права, загальні засади цивільного законодавства, принципи цивільного законодавства, система принципів цивільного права.

АННОТАЦІЯ

Басай О.В. Общие начала (принципы) гражданского законодательства Украины. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

Диссертация содержит комплексный анализ теоретических и практических проблем общих начал (принципов) гражданского законодательства Украины, а также определение перспектив совершенствования принципов гражданского законодательства Украины для гармонизации и улучшения правового регулирования гражданских отношений.

Рассмотрен вопрос относительно перспектив развития учения о принципах гражданского права и основных началах гражданского законодательства. Определено понятие, признаки и функции принципов гражданского права. Обоснованно, что принципами гражданского права являются конкретизированные правосознанием основополагающие положения гражданского права, отображающие объективные закономерности развития и потребности общества, которые (принципы) существуют в нескольких плоскостях: во-первых в виде правовых идей, которые производятся юридической наукой и общественной практикой как

важнейшие, руководящие положения и представляют основу правовых взглядов общества; во-вторых, в виде общих начал, которые нашли закрепление в ст. 3 ГК Украины и выводятся из содержания других норм ГК Украины и в соответствии с которыми осуществляется правовое регулирование гражданских отношений.

Разграничено понятие принципов гражданского права, которые существуют в трех формах (правовые идеи, общие начала, закрепленные в ст. 3 ГК Украины и принципы, которые выводятся из иных норм ГК Украины), и понятия принципов гражданского законодательства как совокупности общих начал гражданского законодательства и других закрепленных в нем принципов.

Осуществлена классификация принципов гражданского права. Проанализировано правоприменительное значение принципов гражданского права. Реализация принципов права возможна в нескольких плоскостях: в нормотворческой деятельности как императив для законодателя, который должен создавать гражданско-правовые нормы с учетом основных принципов гражданского законодательства, и в правоприменительной деятельности (под которой понимается, прежде всего, деятельность суда) в процессе толкования правовых норм, при обращении к аналогии права, при непосредственном использовании принципов законодательства как норм прямого действия.

Обоснована сущность общих начал гражданского законодательства. Обоснованно, что под общими началами гражданского законодательства как правовой категорией нужно понимать фундаментальные основополагающие положения, в которых воплощаются сущность, назначение и императивная динамическая направленность гражданского права (законодательства), и, которые должны объективно обеспечить относительно постоянную векторную направленность законодательного регулирования гражданских правоотношений.

Установлено соотношение общих начал гражданского законодательства с принципами гражданского права. Обоснованно, что соотношение понятий «идеи права», «принципы права» и «принципы законодательства» сводится к следующему: каждый принцип права является конкретизированной идеей, однако, не каждая правовая идея конкретизируется в правовом принципе, так же и принципы гражданского законодательства являются отражением принципов гражданского права, однако, не каждый принцип гражданского права фиксируется законодателем среди принципов гражданского законодательства. При этом допустима взаимозамена понятий «принципы гражданского права» и «начала гражданского права», поскольку в данном случае идет речь об использовании синонимических понятий для обозначения одной правовой категории.

Исследована система общих начал гражданского законодательства и других принципов, которые содержатся в гражданском законодательстве.

Охарактеризовано содержание основных начал гражданского законодательства.

Ключевые слова: принципы гражданского права, общие начала гражданского законодательства, принципы гражданского законодательства, система принципов гражданского права.

SUMMARY

Basay O.V. General grounds (principles) of the civil legislation of Ukraine. - Manuscript.

Dissertation for the academic degree of Doctor of Law Sciences in Speciality 12.00.03 – Civil law and civil procedure, family law, private international law. – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2014.

The thesis contains a comprehensive analysis of the theoretical and practical problems of the general grounds (principles) of the civil legislation of Ukraine, and perspectives of improving the principles of the civil legislation of Ukraine for harmonizing and improving the regulation of civil relations.

The issues concerning the perspectives of the development of the doctrine about the principles of the civil law and basic principles of the civil legislation were investigated. The notion of the characteristic and the functions of the principles of the civil law was determined. The classification of the principles of the civil law was carried out. The law enforcement meaning of the principles of the civil law was analyzed. The essence of the general principles of the civil legislation was grounded. The correlation between the general principles of the civil legislation and the principles of the civil law was established. The system of the general principles of the civil legislation and other principles contained in the civil legislation was proven. The contents of the main principles of the civil legislation was characterized.

Keywords: principles of the civil law, general principles of the civil legislation, principles of the civil legislation, system of the principles of the civil law.